ТЕОРІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ.
УПРАВЛІННЯ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ

DOI: https://doi.org/10.58253/2078-1628-2024-1(31)-010

УДК 338
JEL Z32

Андрій Миколайович ІВАНОВ
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва та туризму,
Одеський національний морський університет,
м. Одеса, Україна;
докторант,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна
https://orcid.org/0000-0002-7691-3012
andriy5555@i.ua

ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ

Анотація. *У статті розглядається питання поєднання різних наукових методів, за допомогою яких можливо оцінити ефективність управління підприємствами, які входять до складу туристично-рекреаційного комплексу. Аналіз ефективності застосовуваних методів є ключовим інструментом для розуміння та підвищення результативності цих підприємств у досягненні поставлених цілей. Об'єктивна оцінка результатів впровадження методів управління підприємствами ТРК допомагає виявити потенційні області для усунення недоліків у контексті оптимізації використання соціально-економічних ресурсів, отримання економічних результатів діяльності, зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.*

Сформовано комплекс порівнянь для показників ефективності систем управління підприємств ТРК, які відображають зв'язки параметрів систем управління. Моделі формуються на основі окремої компоновки показників суб'єкту та об'єкту управління або у змішаному варіанті.

Ключові слова: *підприємство, підприємства туристично-рекреаційного комплексу, туристично-рекреаційний комплекс (ТРК), методи управління, система показників оцінки методів управління, ефективність управління підприємствами.*

Постановка проблеми. Відсутність єдиного інструментарію оцінювання рівня ефективності методів управління підприємствами туристично-рекреаційного комплексу ускладнює процеси економічної стабілізації та розвитку підприємств туристично-рекреаційного комплексу (далі – ТРК). Параметри оцінок методів управління підприємствами ТРК кореспондують з оцінками ТРК в цілому в країні, хоча сукупність чинників, що враховуються, в обох випадках не ідентична.

Категорія ефективного управління складна, багатогранна і має безліч ознак, а тому, застосування багатофакторного підходу до оцінки методів управління підприємствами ТРК є виправданим та можливим за умови використання формалізованих підходів із використанням спеціальних показників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням управління підприємствами ТРК присвячені роботи як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Так, Н.О. Алєшугіна досліджувала питання розробки нових та використання вже діючих маршрутів для активізації розвитку в'їзного туризму. Я.І. Алмашій досліджувала методологічні засади ефективної діяльності туристичної індустрії в цілому на сучасному етапі розвитку економіки. В.В. Побірченко та І.М. Воронін присвятили свої праці управлінню контролем за якістю природного середовища та використанню природних і рекреаційних ресурсів, В.С. Казаков – соціально-історичним типам економіки, мотивації діяльності, теоріям управління, соціальним і соціологічним аспектам маркетингу, аналізу інноваційних процесів, організаційно-культурному фактору функціонування і розвитку економіки. О.М. Бобарикіна досліджувала науково-методичні засади організації та управління маркетинговим дослідженням туристичного продукту [1-3].

Мета роботи полягає в обґрунтуванні ефективності системи управління підприємств ТРК, які відображають зв'язки параметрів систем управління.

Методи і методологія. Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження є фундаментальні та прикладні парадигми економічної науки щодо визначення впливу на ефективність управління комплексу підприємств. Також використано метод економічного моделювання, економіко-математичний метод, статистичний тощо.

Виклад основного матеріалу. Система показників оцінювання методів управління підприємствами ТРК будується на основі сукупності індикаторів, критеріїв, характеристик, яка відповідає цілям розвитку регіонів. Репрезентативні показники ефективності методів управління підприємствами ТРК дозволяють оцінити поточний стан управління та задіяти відповідні механізми.

Слід виділити два типи відносних показників ефективності методів управління підприємствами ТРК:

1) загальні – показники, які охоплюють основу економічних процесів і описують її засобом окремої характеристики – величини, структури, способу використання;

2) порогові.

Є різні парадигми оцінювання економічного ефекту, за однією з яких економічний ефект оцінюється наступним чином [4]:

$$EE_{\text{Т}} = P_{\text{Т}} - B_{\text{Т}} \quad (1)$$

де $E_{\text{Т}}$ – економічний ефект за період у «Т» років; $P_{\text{Т}}$ – вартісна оцінка результатів за той же період; $B_{\text{Т}}$ – вартісна оцінка витрат за той же період.

Такий підхід досить прийнятний для оцінки конкретних заходів, спрямованих на зміни в системі управління. Тут критерієм ефективності прийнятого управлінського рішення стає виконання нерівності:

$$P - B > 0 \quad (2)$$

де P – вартісна оцінка результатів, одержуваних від імплементації управлінського рішення; B – вартісна оцінка витрат на розробку й здійснення відповідного управлінського рішення [4].

Таким чином, формула результатів від впровадження управлінського рішення приймає наступний вигляд:

$$\text{Р}=\sum_i \text{Д}i+\sum_j \text{П}j+\sum_k \text{Е}k \quad (3)$$

де $\sum i$ Д_i – сума елементів, які відображають приріст доходів; $\sum_j$ П_j – сума елементів, які відображають приріст прибутку; $\sum k$ Е_k – сума елементів економії за різними статтями видатків [4].

Одним з показників економічного ефекту методів управління є показник чистого дисконтованого доходу (ЧДД), як суми поточних ефектів за розрахунковий період Т, приведеної до початкового інтервалу планування за формулою:

$$\text{ЧДД}=\frac{\sum_t(Ht-Bt)}{(1+\text{НД})^t} \quad (4)$$

де Ht – надходження грошових коштів по інтервалах періоду розрахунків (t = 1,..., T); Bt – відтік грошових коштів по інтервалах періоду розрахунків (t = 1,..., T); НД – норма дисконту [4].

Визначення економічної ефективності систем управління підприємствами ТРК передбачає вирішення таких основних завдань:

- визначення необхідності системно-аналітичного підходу до дослідження ефективності систем управління підприємствами ТРК;
- обґрунтування основних показників ефективності систем організації управління підприємствами ТРК;
- класифікація чинників, які впливають на коливання показників ефективності систем управління підприємствами ТРК;
- вивчення закономірностей зміни значень показників ефективності управління підприємствами ТРК;
- виявлення тенденцій зміни параметрів суб'єкта та об'єкта системи управління щодо показників ефективності управління;
- розробка багатофакторних регресійних моделей показників ефективності систем управління підприємствами ТРК;
- розробка методичних положень щодо визначення економічної ефективності покращення систем управління підприємствами ТРК.

Показником для оцінки вартості управління підприємствами ТРК є сума приведених витрат на управління, оскільки вона більш повніше враховує витрати живої та уречевленої праці в умовах використання технічних електронних засобів обробки інформації:

$$ПВ_y = З_y + E_k \times S_m \quad (5)$$

де $ПВ_y$ – приведенні витрати на управління, тис. грн.; $З_y$ – поточні витрати на утримання адміністративно-управлінського персоналу, тис. грн.; S_m – вартість засобів організаційної та електронної техніки, тис. грн.; $E_к$ – норма дисконту ($E_к = J + MP + R$), де J – темп інфляції; MP – мінімальна реальна норма прибутку інвестора; R – коефіцієнт, який враховує ступінь ризику [4].

Таким чином, загальний показник ефективності системи управління підприємствами ТРК можна виразити як співвідношення обсягів наданих послуг Qi у вартісних показниках до суми приведених витрат на управління ПВу:

$$Ei=\frac{Qi}{ПВy} \quad (6)$$

Аналіз ефективності методів управління підприємствами ТРК передбачає використання наступних показників: дохід; валова продукція;

товарна продукція; реалізована продукція; чиста продукція; чистий дохід; співвідношення суми прибутку до приведених витрат у сфері управління; співвідношення суми прибутку до чисельності працівників у сфері управління; чиста і умовно-чиста продукція; рівень продуктивності праці; частка чистої продукції після віднесення витрат на управління.

Аналіз показників суб'єкта та об'єкта управління повинен спрямовуватися на виявлення резервів підвищення ефективності і може бути проведений за допомогою статистичних методів. Оскільки системи організації управління підприємствами ТРК функціонують як складні динамічні системи, їх комплексний аналіз потребує використання економіко-математичних методів.

Одним з ключових аспектів побудови і аналізу системи параметрів, що описують процес розвитку та підвищення ефективності системи управління підприємствами ТРК, є визначення комплексу кількісних показників, що поєднують параметри управління в ціле. Для ефективного вирішення задач статистичної оцінки та аналізу економічної ефективності управління підприємствами ТРК, необхідно, щоб система параметрів щодо системи управління максимально повно відображала основні економічні, організаційні та технічні якості. Взаємозв'язки між окремими параметрами повинні адекватно відображати наявні економічні та організаційні залежності.

Використання математико-статистичних моделей дозволяє підійти до визначення та обробки формалізованих якісних характеристик систем управління, наприклад, шляхом анкетування. Для вивчення залежностей показників ефективності систем управління підприємствами ТРК від параметрів суб'єкту та об'єкту управління має бути здійснений вибір після розгляду попарних кореляційних зв'язків, а також проведення оцінки регресії. В результаті аналізу має бути отриманий комплекс порівнянь для кожного показника ефективності систем управління підприємствами ТРК, які відображають залежності параметрів досліджуваних систем управління.

Аналіз ефективності управління підприємствами ТРК може бути здійснений за результатами зростання продуктивності діяльності підприємств (виробнича функція Коба-Дугласа):

$$Y = e^{\alpha_0} K^{\alpha_1} L_1^{\alpha_2} L_2^{\alpha_3}, \qquad (7)$$

де Y – обсяг виробленої продукції в грошовому вимірі; e^{α_0} – параметр моделі, який враховує вплив факторів, які не включено до моделі; K – витрати капіталу; L_1 – витрати на оплату праці; L_2 – витрати на розробку та впровадження системи рейтингового управління, включаючи розмір

преміального фонду, витрати на підтримку функціонування інформаційно-аналітичної системи управління тощо, $\alpha_1 > 0, \alpha_2 > 0, \alpha_3 > 0$ – параметри, які характеризують внесок відповідних факторів виробництва.

Оцінювання параметрів моделі (7) здійснюється методами регресійного аналізу на основі статистичних даних спостережень за діяльністю підприємств ТРК. Загальну відповідь щодо існування позитивного впливу впровадження системи управління на результати діяльності підприємствами ТРК можна отримати шляхом аналізу статистичної значущості параметра α_3: якщо він статистично значущій, то позитивний вплив є. Чим більше значення параметру α_3, тим значніший вплив управління на діяльність підприємств ТРК.

Побудова імітаційних моделей, що відтворюють динаміку об'єкта управління, зокрема підприємствами ТРК, дає змогу виконувати такі функції управління як планування та організація. Що стосується функцій аналізу та регулювання, то для їх виконання необхідно будувати моделі, які формалізують вплив факторів на результуючий показник, що характеризує ефективність процесу управління. Найбільш придатним класом моделей для розв'язання цього завдання є моделі виробничих функцій [5-7].

Безпосереднім об'єктом моделювання виробничої функції (ВФ) є процес виробництва продукції / надання послуг підприємством ТРК, при цьому підприємство розглядається як єдине ціле, без врахування його внутрішніх структурних зв'язків. Під виробничим процесом розуміється перетворення ресурсів в кінцевий продукт. Метою моделювання є визначення впливу зміни факторів (розміру або якості ресурсів) на кількість виробленої продукції.

Основними передумовами побудови виробничої функції є:

- обсяг виробленої продукції визначається розміром основних засобів праці, предметів праці та власне праці, що приймають участь в процесі виробництва в певному періоді часу;
- зв'язок між обсягом випуску продукції та розміром використаних засобів праці, предметів праці та власне праці для підприємства є закономірним та відносно стійким;
- зміна розміру факторів в певних межах має реальну економічну інтерпретацію.

Апаратом моделювання при побудові ВФ є функціональна залежність виду:

$$Q = f(x_1, \ldots, x_n), \tag{8}$$

де Q – обсяг випуску продукції; $x_1, \ldots, x_n$ – розміри використаних виробничих ресурсів; f – належить до класу параметричних обчислюваних функцій багатьох змінних.

Розглянемо два фактори виробництва (два види виробничих ресурсів): витрати капіталу (K) і трудові витрати (L). Тоді виробнича функція має вигляд:

$$Q = f(K, L) \tag{9}$$

Функція (7) є однозначною, безперервною й двічі диференціюємою. Крім того, відповідно до класичної теорії виробництва

$$\frac{\partial Q}{\partial K} = Q'_K > 0\,,\ \frac{\partial^2 Q}{\partial K^2} = Q''_K < 0\,,\ \frac{\partial Q}{\partial L} = Q'_L > 0\,,\ \frac{\partial^2 Q}{\partial L^2} = Q''_L < 0\,, \tag{10}$$

де Q'_K й Q'_L – відповідно граничні продукти капіталу й праці.

Певного рівня випуску можна досягти за допомогою різного сполучення капітальних і трудових витрат, а криві, які задаються умовою $f(K, L) = const$ називаються ізоквантами. Для малих приростів уздовж кожної ізокванти:

$$\frac{\partial f}{\partial K} dK + \frac{\partial f}{\partial L} dL = Q'_K dK + Q'_L dL = 0 \tag{11}$$

і, отже,

$$-\frac{dK}{dL} = \frac{Q'_L}{Q'_K} = R > 0\,. \tag{12}$$

Чисельне значення кутового коефіцієнта R дотичної до ізокванти характеризує граничну норму заміщення. Гранична норма заміщення – це відношення, у якому використання одного з факторів виробництва може бути зменшено, а іншого – збільшене без зміни обсягу продукції, що випускається.

При збереженні постійного обсягу виробництва економія одного виду витрат, пов'язана зі збільшенням витрат іншого фактору, поступово зменшується, тобто

$$\frac{d^2 K}{dL^2} > 0 \tag{13}$$

Мірою швидкості зміни R є еластичність заміщення факторів K і L, що визначається як відношення зміни пропорції K/L до зміни величини R:

$$\sigma = \frac{d(\ln(K/L))}{d(\ln(R))} = \frac{(L/K)d(K/L)}{dR/R} = \frac{R(LR+K)}{KL(R\dfrac{\partial R}{\partial K} - \dfrac{\partial R}{\partial L})} = \frac{R(LR+K)}{KL(R\dfrac{d^2 K}{dL^2})} \tag{14}$$

За допомогою показника σ можна виміряти, наскільки легко замістити фактор L фактором К, при σ=0 заміна неможлива.

Ці загальні положення стосуються будь-якої виробничої функції і конкретизуються в залежності від особливостей обраної моделі ВФ. З теорії виробничих функцій відома велика кількість різноманітних моделей ВФ, зокрема функції Алена, неокласична мультиплікативна (Кобба-Дугласа), Леонтьєва (з фіксованою пропорцією факторів), Солоу, з постійною (CES) або лінійною (LES) еластичністю заміщення, лінійна, багаторежимна та лінійного програмування. Але на практиці для моделювання виробничих процесів на рівні підприємства найчастіше застосовують функцію Кобба-Дугласа [5-7].

Виробничу функцію Кобба-Дугласа, що включає два фактори виробництва, у загальному виді можна записати у такий спосіб:

$$Q = AK^{\alpha} L^{\beta} \tag{15}$$

де A, α, β - параметри. Величина A залежить від обраних одиниць виміру, крім того чисельні значення цього параметру визначаються також ефективністю виробничого процесу. Функція однозначна й безперервна (при позитивних значеннях K і L), а граничні продукти капіталу й праці дорівнюють відповідно:

$$\frac{\partial Q}{\partial K} = Q'_K = A\alpha K^{\alpha-1} L^{\beta} = \frac{\alpha Q}{K}, \tag{16}$$

$$\frac{\partial Q}{\partial L} = Q'_L = A\beta K^{\alpha} L^{\beta-1} = \frac{\beta Q}{K} \tag{17}$$

Ці величини повинні бути позитивними, значить параметри α, β більше нуля. Другі похідні мають вигляд:

$$\frac{\partial^2 Q}{\partial K^2} = Q''_K = \frac{K\alpha Q'_K - \alpha Q}{K^2} = \frac{\alpha(\alpha-1)Q}{K^2} < 0,$$

(18)

$$\frac{\partial^2 Q}{\partial L^2} = Q''_L = \frac{\beta(\beta-1)Q}{L^2} < 0, \tag{19}$$

Щоб виконувалися знаки нерівностей, потрібно, щоб $0<\alpha<1$, $0<\beta<1$.
Граничну норму заміщення можна виразити в такий спосіб:

$$R = \frac{Q'_L}{Q'_K} = \frac{\beta Q / L}{\alpha Q / K} = \frac{\beta K}{\alpha L}, \tag{20}$$

а еластичність заміщення визначається

$$\sigma = \frac{R(LR + K)}{KL(R\frac{\partial R}{\partial K} - \frac{\partial R}{\partial L})} = 1 \quad (21)$$

Іншими словами еластичність заміщення в будь-якій точці кривої, що характеризує виробничу функцію Кобба-Дугласа, дорівнює одиниці.

Розглянемо тепер поведінку функції при зміні масштабів виробництва/надання послуг. Для цього припустимо, що витрати кожного фактору збільшилися в λ разів, тоді нове значення обсягу виробництва буде:

$$Q^1 = A(\lambda K)^{\alpha}(\lambda L)^{\beta} = \lambda^{\alpha+\beta} Q, \quad (22)$$

тобто ступінь однорідності цієї функції дорівнює α+β. Якщо α+β=1, то рівень ефективності не залежить від масштабів виробництва. Якщо α+β<1, то середні витрати, розраховані на одиницю продукції убувають, а при α+β>1 - зростають у міру розширення масштабів виробництва. Ці властивості не залежать від чисельних значень K і L і зберігають силу в будь-якій точці виробничої функції.

В середньому використовується 5-10 індикаторів. Як бачимо рівень ефективності методів управління підприємствами ТРК не визначається одним показником (рис. 1.)

Рис. 1. Система оцінювання ефективності стратегічного управління підприємствами ТРК в умовах циркулярної економіки

Джерело: систематизовано автором на основі [8-11].

При максимально комплексному оцінюванні ефективності методів управління підприємствами ТРК та використанні одного інтегрального (зведеного) показника значно спрощується процедура ухвалення рішень щодо підвищення ефективності управління (рис. 2).

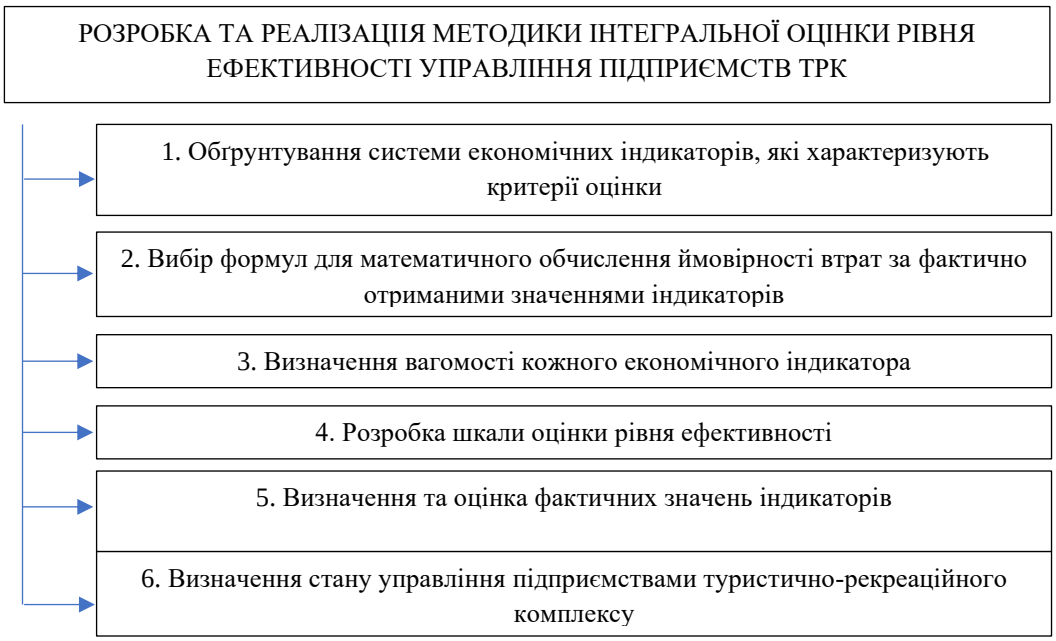

Рис. 2. Структурно-логічна схема інтегральної оцінки рівня ефективності управління підприємствами ТРК

Джерело: систематизовано автором на основі [8-12].

Одним з методів узагальнення безлічі характеристик ефективності управління підприємствами ТРК є метод побудови інтегральних (зведених) соціально-економічних індикаторів (кількісні показники, на основі яких оцінюється ситуація, а далі розробляються і обґрунтовуються програмно-цільові заходи із забезпечення ефективного управління підприємствами ТРК.

Число обраних структурних показників повинно бути оптимальним, а самі показники мають повно і достовірно розкривати сутність складової загальної оцінки та не дублювати один одного.

За такого підходу можливі три варіанти трансформації одиничних індикаторів у зведений індикатор: I варіант (нормування показників) – розрахунок питомої ваги показника по підприємствам ТРК від середнього по країні (при цьому способі розкид значень окремих індикаторів зберігається); II варіант (метод «мінімум-максимум») – прирівнювання

мінімальних і максимальних значень за всіма індикаторами (розкиду значень не має); III варіант (стандартизація) – метод, який представляє собою середнє між першим і другим – для різних показників обирається різна вага відхилень, але в більшості випадків такий, що відрізняється від первинного.

Відповідно до початкову систему показників, що має як завгодно велику розмірність, переводять до одного інтегрального показника, який є нормованим і змінюється від 0 до 1, що дозволяє ранжувати підприємства ТРК за рівнем ефективності управління. Показник інтерпретується наступним чином: його значення близькі до 1, відповідають великим значенням показників, що роблять позитивний вплив на рівень ефективності управління, і низьким значенням показників, що негативно впливають на рівень ефективності управління підприємствами туристично-рекреаційного комплексу.

Для передбачення вагомості впливу будь-якого чинника на ефективність управління підприємствами ТРК можна визначити ваговий коефіцієнт j-ї ознаки експертним шляхом серед n-ї кількості експертів як середнє арифметичне з часткових оцінок j-ї ознаки, яку дав n-й експерт за формулою:

$$\frac{\sum_{n=1}^{N} S_{jn}}{N} \tag{23}$$

де k_j – ваговий коефіцієнт $k_j =$ j-ї ознаки; S_{jn} – оцінка j-ї ознаки, яку дав n-й експерт; N – кількість експертів.

Для розрахунку інтегрального індексу ефективності управління слід використати формулу:

$$\frac{1}{l}\sum_{j=1}^{l} i_{ij}, \tag{24}$$

де i_{ij} – інтегральний індекс ефективності управління; j – кількість показників (ознак).

Одержаний індекс за умови зведення j-х ознак дає можливість узагальнити типові характеристики явища протягом досліджуваного періоду.

При переведенні будь-якого показника x в індекс, значення якого поміщено між 0 і 1 (це дозволить складати різні показники), використовується наступна формула:

$$\frac{x-\min(x)}{\max(x)-\min(x)}, \tag{25}$$

де min(x) і max(x) – є мінімальним і максимальним значеннями показника х серед всіх і досліджуваних підприємств ТРК.

В процесі аналізу опрацьовується значна кількість часткових показників, які потім порівнюються відносно їх дії («ваги» або «інтенсивності впливу») на узагальнюючий (інтегральний) показник, що потім отримує числовий вираз.

Формалізований вираз даного зв'язку між показниками, які характеризують ефективність управління підприємствами ТРК, можна представити у вигляді математичної моделі, тобто моделі, в яку чинники, що впливають на результат, входять у вигляді алгебраїчної суми:

$$Yінт = B_1X_1 + \ldots + BnXn, \quad (26)$$

де *Yінт* – інтегральний показник ефективності управління; *Xi* – показники, які впливають на ефективність управління; *Bi* – вагове значення коефіцієнта.

Для аналізу зв'язків між показниками ефективності систем управління підприємствами ТРК та параметрами суб'єкту та об'єкту управління має бути спочатку проведений відбір показників після аналізу попарних кореляційних зв'язків. Для визначення ступеня цих зв'язків мають бути розраховані показники парної кореляції між параметрами та критеріальними показниками і обчислення показників парної кореляції.

У випадках регресійного аналізу потрібно знайти оцінки коефіцієнтів регресії у рівнянні між випадковою величиною та невипадковими величинами-аргументами та оцінити це порівняння. Зв'язок визначається на основі певних припущень. У більшості випадків задачі кореляційного та регресійного аналізу тісно пов'язані між собою, і дослідження проводяться на основі кореляційно-регресійного аналізу, що дозволяє зробити висновки щодо розподілів показників ефективності управління та визначити їх залежності від параметрів систем управління підприємств ТРК.

Висновки. Таким чином, аналіз ефективності управління підприємствами туристично-рекреаційного комплексу повинен включати згруповані показники в просторовому вимірюванні; удосконалення методології оцінювання; аналіз на державному та регіональному рівнях інформації щодо рівня ефективності для обґрунтування напрямів формування стратегічного управління підприємствами туристично-рекреаційного комплексу.

Список використаних джерел:

1. Пришляк К.В. Гаррінгтон Емерсон і його 12 принципів продуктивності праці. URL: https://vseosvita.ua/library/harrinhton-emerson-i-ioho-12-pryntsypiv-produktyvnosti-pratsi-584504.html

2. Ярославський А.О. Економічна ефективність діяльності підприємства: теоретичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2018. № 20 (3). С. 174-177.

3. Колосов А.М. Організаційна поведінка підприємства в умовах мінливого середовища (150 питань теорії і практики організації): монографія. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. 344 с.

4. Підприємництво: сучасні виклики, тренди та трансформації: монографія за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. Гринько. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2023. 568 с.

5. Миронова Л.Г. Аналіз математичних методів і моделей щодо їх ефективності в управлінні трудовим потенціалом підприємства. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво).* 2011. № 4. С. 62-67.

6. Миронова Л.Г. Системне уявлення процесу виробничо-економічного планування та управління випуском продукції підприємств країни: монографія. Дніпропетровськ: ПОРОГИ, 2007. 218 с.

7. Миронова Л.Г. Використання моделей виробничих функцій (ПФ) визначення раціонального кількісного витрачання ресурсів (витрат) на підприємствах країни. *Економіка: проблеми теорії та практики.* 2009. Вип. 249. Т. II. С. 295-298.

8. Череп А.В., Стрілець Є.М. Ефективність як економічна категорія. *Ефективна економіка.* 2013. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1727

9. Чучук Ю.В. Теоретична сутність поняття економічна ефективність та ефективність діяльності. *Ефективна економіка.* 2014. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2765

10. Уткіна Ю.М., Веретельник Р.Г. Чинники забезпечення економічної ефективності виробничо-комерційної діяльності підприємства. *Вісник* економіки транспорту і промисловості. 2015. № 50. URL: http://btie.kart.edu.ua/article/view/53213

11. Пілецька С.Т., Коритько Т.Ю. Ефективність управління підприємством, підходи та методи щодо її оцінки. *Проблеми системного підходу в економіці.* 2018. № 5 (67). С. 100-106.

12. Кайдзен. Total Quality Management. Японський метод управління. URL: https://worksection.com/ua/blog/kaizen.html

Andrii IVANOV
Ph.D. of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Entrepreneurship and Tourism,
Odessa National Maritime University,
Odessa, Ukraine;
Doctoral Candidate,
State University of Trade and Economics,
Kyiv, Ukraine
https://orcid.org/0000-0002-7691-3012
andriy5555@i.ua

EFFICIENCY OF MANAGEMENT METHODS FOR ENTERPRISES OF THE TOURIST AND RECREATIONAL COMPLEX

Abstract. *Purpose. justification of the efficiency of the management system of the TRC enterprises, which display the relationships of the parameters of the management systems.*

Methods. Theoretical and methodological basis of the study are fundamental and applied paradigms of economic science regarding the determination of the impact on the efficiency of enterprise management, as well as the method of economic modelling, economic-mathematical method, statistical.

Results. The article is devoted to the analysis of scientific methods that can be used to assess the economic effect of the activities of enterprises that are part of the tourist-recreational complex.

There are different paradigms for assessing the economic effect on the application of management methods of enterprises of TRC. Using a certain method, it is almost impossible to give a real result of the efficiency of the TRK enterprises. That is why a certain system of methods should be used, combining and providing a real objective assessment of the effectiveness of enterprises in achieving the objectives of their functioning at different stages.

Using a set of methods, it is possible to identify advantages and disadvantages in the context of optimising the use of the resource base of TRC. The complex of factors affecting the change of systems efficiency is interrelated and affects the efficiency criteria. These methods make it possible to comprehensively assess the following indicators: income, gross output, marketable output, sold output, net output, net income, the ratio of the amount of profit to the reduced costs in the management sphere, the ratio of the amount of profit to the number of employees in the management sphere, net and

conditionally net output, the level of labour productivity, the share of net output after attributing costs to management, etc.

The proposed sequence of development and implementation of the methodology of integral assessment of the level of efficiency of management of the enterprises of the TRC includes six stages: justification of the system of economic indicators characterising the assessment criteria, selection of formulas for mathematical calculation of the probability of losses according to the actually obtained values of indicators, determination of the weight of each economic indicator, development of efficiency, determination and assessment of the actual values of indicators and, as a result, determination of the state of management of the enterprise.

Keywords: *enterprise, enterprises of tourist-recreational complex, tourist-recreational complex (TRC), management methods, system of indicators for assessing management methods, efficiency of enterprise management.*